

JADI IJEKAVSKOGA JATA I JOTE

časopisu *Govor*, posvećenome pitanjima opće i hrvatske fonetike, uključujući i prozodijska, a prije svega eksperimentalnoj fonetici izašao je u 1.–2. broju XIII/1996. članak Ive Škarića »Što s hrvatskim standardnim refleksom dugoga staroga jata«, str. 1–23. Inače visoko cijenim Škarićeve fonetičke studije, slagao se s njima ili ne (znanstvenik može gdjekada visoko cijeniti i radove s kojima se ne slaže u svim pojedinostima), a osobito visoko cijenim njegov pionirski prilog u 1. svesku takozvane akademske gramatike hrvatskoga književnog jezika (1991., no i tu se u ponečem ne slažem). Ipak sam prosudio da spomenuti prilog u časopisu *Govor* na neodgovarajući način prikazuje obrađivani problem i predlaže neprihvatljiva rješenja. To me navelo da napišem kritički prikaz »Uz Škarićev prilog o standardnom hrvatskom refleksu staroga dugog jata«, objavljen u 2. broju *Jezika*, XLVI, prosinac 1998., str. 62.–66. U tome prikazu, osjetno kraćem od Škarićeva priloga u *Govoru*, iznio sam u čemu se ne slažem sa Škarićem.

Kolega Škarić odgovorio je u 3. broju *Jezika* XLVI/1998.–99., veljača 1999. pod naslovom »Eppur si muove (Osvrt na Brozovićev osvrt)«, str. 115.–119. Istina jest da je moja kritika oštra, ali objektivna i konkretna i nije bila »ad hominem«. No bojim se da ju je Škarić upravo tako shvatio, i na žalost, u odgovoru ima i aluzija koje nisu primjerene i nisu na razini znanstvenoga raspravljanja.

Drago mi je ipak da je u početku svojega odgovora Škarić iznio niz činjenica u kojima se nas dvojica, usprkos svemu, zapravo slažemo. To jest, slažemo se »da je hrvatski standardni neutralni izgovor refleksa staroga dugoga jata jednosložan isto kao i kod kratkoga i produženoga« (str. 116, II. stupac), »da je slog od staroga dugoga i produženi od staroga kratkoga jata prozodijski dug, a da je od neproduženoga staroga kratkoga jata prozodijski kratak

slog« (*ibidem*), »da se refleks staroga kratkoga jata neproduljen i produljen sastoji od slijeda fonemâ /j/ i /e/« (*ibidem*). Uz ta potpuna slaganja, koja valjda prihvaćaju i svi drugi ozbiljni stručnjaci, Škarić iznosi i dva u kojima se samo djelomično slažemo ili ih bar različito objašnjavamo. Tako onda Škarić navodi kako se slažemo »da je loše što se, slijedeći upute V. S. Karadžića, prihvatilo pisanje *ije* za refleks dugoga staroga jata« (*ibidem*) i »da nisu isti refleksi staroga dugoga jata« (npr. *dijéte*) i produženi refleks staroga kratkoga jata (npr. *djédo*) u tome što zbog versifikacijskih potreba refleks dugoga staroga jata može postati dvosložan, a refleks staroga kratkoga jata to ne može, i što asimilacijsko ponašanje s prethodnim suglasnicima nije isto od refleksa staroga dugoga jata kao ono od staroga kratkoga jata« (*ibidem*).

Ta dva posljednja slaganja umanjena su time što Škarić iza prvoga odmah nastavlja kako »nije lijepo što Brozović uporno prešućuje činjenicu da prije V. S. Karadžića Hrvati nikad nisu pismom razlikovali duge od kratkih refleksa jata«, a iza drugoga jasno kaže »da o tim razlikama ne mislimo na potpuno jednak način i ne izvodimo iste implikacije«. Što se tiče prvoga, nisam baš siguran da nitko od starijih hrvatskih pisaca nikad ne razlikuje dugi refleks jata od kratkoga (*nitko* i *nikada* teške su riječi!), to bi trebalo podrobno istražiti, a osim toga, to baš ništa ne znači — stariji hrvatski pisci na veliko miješaju *i* i *j*, *u* i *v*, a te su razlike sigurno mnogo veće od onih unutar raznih refleksa jata (*dijéte*, *djédo*, *djéd*). Što se pak tiče drugoga, bitno je da Škarić ipak prizna je razliku između *dijéte* i *djédo* (versifikacija i asimilacija), a o tome kako te razlike Škarić nastoji obezvrijediti, govorio sam u svojem prvome osvrtu, a ovdje ću to poslije razraditi. No prije svega želim izraziti žalost što su se u Škarićevu tekstu u *Jeziku* potkrale mnogobrojne neoprostive računalne tiskarske pogreške, tako da je taj tekst neupotrebit bez ispravaka donesenih u slje-

dećem broju *Jeziika* (str. 160). To se više ne bi smjelo ponoviti.

Toliko o slaganjima. A o neslaganjima najbolje će biti da, uz unesene ispravke, navedem cio jedan Škarićev odlomak:

»Oštro se, međutim, ne slažemo oko glasničkoga i fonemskog sastava refleksa dugoga staroga jata. Ja tvrdim na temelju eksperimentalnih istraživanja govora upravo uzornih govornika, glumaca i televizijskih spikera, što Brozovićeva oštra kritička misao kad zađe na taj dio moga teksta po svom sudu pametno zaobiđe da ne bi otupjela, dakle, tvrdim da je u normalnom javnom govoru na zajedničkom hrvatskom jeziku slijed glasnika [j] i [e] na mjestu staroga dugoga jata, koji se opažajno i ponovljivo izgovaraju na jednak način kao što se izgovaraju u drugim riječima, tj. da je izgovoreno [je] u *cvjēt, brjēg, pōvjēst* itd. isto kao što je u *Jēlo!, jēla, dājē, djēdo* itd. ili kao što je, ali s kratkim [e] u riječima *jēdēm, djēd* i sl. Odlučno smatram da je u svim tim riječima dvofonemski slijed /je/, jer nema jezičnih razlikovnih razloga da ne bude tako, pa bi i u dosljednom fonemskom pravopisu, kakvom težimo, trebalo i pisati uvijek *je* za /je/, a ne zbunjujuće i prema nekom nefonemskom razlogu sad *je*, sad *ije* ili nekako drukčije za fonemski isto. Dakle, normalno bi bilo pisanje kako *djeteta* tako i *djete*, kako *cvjetić*, tako i *cvjet*, kako *ljepši* tako i *ljep*, kako *Njemačka* tako i *Njemac*. Prednost sam takvoga pisanja utvrdio i laboratorijskim mjerenjima, i to razumljivo iznio u svom radu; Brozović se pravi kao da su mu te stranice bile slijepljene.« (str. 116., II. stupac, str. 117., I. stupac).

Tu je iznesena bit Škarićevih shvaćanja, zapravo je to sažetak njegova rada u *Govoru*. Ne ću ta shvaćanja ponovno pobijati, time kao i sličnim temama bavio sam se već

nekoliko puta u posljednja dva godišta *Jeziika* (1. broj XLV, 1., 1. i 4. XLVI). Tko se hoće ozbiljno obavijestiti, lako to može učiniti. No moram reagirati na dvije tvrdnje što se izravno tiču mene. Jednostavno nije točna tvrdnja da ja u svojem prikazu »zaobilazim« Škarićeva eksperimentalna istraživanja. Posvetio sam im 19 redaka (konac 64. str.) + 12 redaka (početak 65. str.), ukupno 31 redak. Sa svime što sam tamo rekao, slažem se i sada, ali ne smatram da se to može zvati »zaobilaženjem« ili previđanjem (slijepljene stranice!).

Izneseni je Škarićev stav zahtijevao ipak neka dodatna objašnjenja. I zaista, Škarić pokušava nekako pomiriti prethodne tvrdnje o razlici između *dijēte* i *djēdo* (potrebe stiha, asimilacija) i svoja osnovna shvaćanja. Zato tvrdi da se ja volim pozivati na Cesarićevu pjesmu *Poludjela ptica* kako bih pokazao mogućnost dvosložnoga *ije* u pjesništvu, no ja u već spomenutoj akademskoj gramatici uz Cesarićev primjer navodim i A. G. Matoša i Gorana Kovačiča, a mogao bih i mnoge druge. Cesarića Škarić nastoji diskvalificirati, jer osim jednoga dvosložnog jata (što je valjda nepoželjno) ima dva puta *ko* umjesto *tko*, *srvo* umjesto *shrva*, *nać* umjesto *naći* (str. 117., I. stupac). Što se tiče oblika *ko*, Cesarić u prozi piše (-)tko (pjesnička je sloboda nepredvidljiva!), izostavljanje *h* u glagolu *hrvati* zahtijevali su bivši pravopisi, a upravo je neukusno predbacivati Cesariću najobičnije poetizme kao što su -o umjesto -ao i skraćeni infinitiv. Tä koji bi hrvatski pjesnik opstao?!

Škarić zapravo želi dokazati kako u hrvatskoj poeziji nema iznimnoga dvosložnog *ije* prije Mažuranića, koji da ga je preuzeo od Karadžića, pa tvrdi da je u Pavletićevoj *Zlatnoj knjizi hrvatskoga pjesništva od početka do danas* našao prije Mažuranića samo jedan dvosložni između 140 dugih jatova (to je 0,07 %; primjer je Vetranovićev; str. 117., I.-II. stupac). U Mažuranića pak nalazi 8 od 17 (47 %). No za Mažuranića Škarić navodi da je jedan od

potpisnika tzv. Bečkog dogovora, što sugerira da je u tome uzrok takvu postotku (str. 117., II. stupac), iako je dobro poznat Mažuranićev praktički negativan stav prema tome »dogovoru«.

I u Nazora nalazi Škarić 21 % dvosložnih jatova, što objašnjava time što je Nazor kao čakavac učio jezik od Karadžića, Daničića, Broza, Maretića i Ivšića (*ibidem*). Drugim riječima, iznimno pojavljivanje dvosložnoga dugog jata u hrvatskome pjesništvu »nije dokaz unutarnje posebnosti toga jata, koja bi mogla motivirati normu, nego je upravo obrnuto od toga, dvosložnost je tu rezultat takve norme.« (str. 118., I. stupac). No na žalost, radi se upravo o »unutarnjoj posebnosti«, starijoj i od Karadžića i od svake norme nakon njega. No Škarić usprkos svemu ostavlja pjesnicima slobodu: »Ipak, treba li pjesnicima i dalje u stihu takva *licentia poetica*, mogu je uporaobljati i jasno pisati tako da dvoslog pišu *ije*, a jednoslog *je*, kao što i riječi poput *kad* i *kada*, *nać* i *naći*, *njem* i *njemu* i sl. pišu tako kako žele da se izgovaraju.« (*ibidem*). Riječito se kada kao u tom citatu miješaju pojave različita reda i karaktera. No ako normalno bude *djéte* kao *djédo* i *djéd*, kako će se znati koje *jē* može iznimno biti *ije* (*djéte* > *dijéte*), a koje ne može (*djédo*). U prvoj polovici našega stoljeća mnogi pjesnici normalno pišu *d'jete* kada se radi o pretežnome jednosložnom jatu, a za izniman dvosložni izgovor ostavljaju *dijete*. Pisanje rezervirano samo za diftonški, jednosložni izgovor (pisalo se to kao *ie* ili što drugo, samo ne ni *ije* ni *je*) davalo bi odmah jasan odgovor: svaki primjer takva pisanja može se po potrebi promijeniti u dvosložni slijed *ije*, ne i obratno.

Neloyalno je Škarićevo navođenje da ja primjerom kako u nekim terenskim govorima prema *deteta* nema *dete* želim podrediti standard dijalektalnemu izgovoru (str. 118., I. stupac), a ja zapravo samo radi analoške ilustracije spominjem taj primjer. Teško je povjerovati da Škarić ne zna koliko sam se upravo ja borio za autonomi-

ju standarda od »narodnih govora«. Zaista je malo previše predstavljati upravo mene kao pobornika folkloru (i to lokalnoga) u standardnome jeziku. A upravo to čini Škarić u završetku svojega priloga u *Jeziku*.

Tu je riječ o bitnom nerazumijevanju jezičnoga standarda i norme. Škarić veli da je on za rješenje s diftongom (to jest je) »laboratorijskim mjerenjem utvrdio da je daleko najslabije od tri ponuđena: *ije*, *je* i *ie*.« (str. 118., II. stupac). Pretpostavimo da je to zaista tako. I što onda?! Na istim takvim mjerenjima ustanovio bi i koješta drugo, primjerice o opoziciji /č/ ~ /ć/. I za druge bi jezike bilo raznih iznenađenja u usporedbi s ortoepskom normom. Bojim se da je tu Škarić u teškoj i dubokoj zabludi.

I na koncu, još jednom o tome što ja zapravo zastupam. Čini se, ne samo folklorni provincijalizam. Jer Škarić, govoreći o opozicijama između *vjéštac* i *vijéće*, *ljétā* (G mn.) i *lijétā* (prezent), što je isto s već spominjanom opozicijom *dijéte* ~ *djédo*, omalovažujući ih piše: »Brozović tako osjeća i misli da je za Hrvate o tome već presuđeno (valjda onomadne u Beču)« (str. 118., II. stupac). Baš lijepo! Trideset sam se godina borio protiv tzv. Bečkoga dogovora (kada su drugi šutjeli). Ali eto, pod stare dane postah njegovim zagovornikom.

Dalibor Brozović

JOŠ O DIJALEKATNOJ OSNOVICI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

2. i 3. broju ovoga godišta *Jezika* objavio je Mario Grčević opsežnu raspravu (str. 41.–56., 81.–94.) »Zablude o istočnohercegovačkim govorima kao dijalekatnoj osnovici hrvatskoga književnoga jezika«, a u obradbi doista složene i zahtjevne teme polemički se odnosi i prema nekim mojim stavovima ili ih krivo razumije. Kako je ta problematika i mnogo (ali ipak nedovoljno) obrađivana i izrazito obuhvatna, neću u